

زمانی گڊردوونی ئسپرا نٽا:

کورٽیک ل مٿرو و هزر ...

نووسینی: کام ٿاراز ئحماد

زمان خاصیت کی بایله لژی ئا ژی مری ٿی. ب شوی کی کلاسیکی و گشتی زمان و کو کمرستی کی پیو ندی پناس کراو، بام باوکی زمان وانی م دین 'نوام چمسکی' دیدمانی ب تواو تی د ربار کی زمان س راوژر کرد، کاتیک م بستی پیو ندی زمانی ب س ر کی داننا، چونکا لای چمسکی ئرکی س ر کی زار بریتی ل کخستنی هزی مری ٿی، واتای ئو نیی پیو ندی کام بایخ بت.

کام م ٿا تایب تم ندی کی توانستی ئا خافتن ک ل ٿا ٿا نمان جیاد کات و، گگی پداوین باشت زانمان ابی ٿنن. ٿا ٿا ن زیاتر ل ٿا ستاییدا پیو ندی د ک، ب و ٿا کاتیک ٿا ٿا ک و ا ه سدی کات م ترسی ه ر شبردنی ب س ر هی، ٿا ماژ کی د ندان ب دیارد خات، جا ب پی جری ٿا ٿا ک، نینک یاخود ددان تیژ کانی وک ٿا ماژ کی ب رگری و ه ر شبردن نیشان دات، یانیش دنگ کی ٿا گادار ک و لای دنگ دات و. بام ب پیچ وانی ٿا ٿا ن و، ئم ای ه م س پی نس د توانین باسی شتانی بکین کام ماو ی کی دوورودر ٿا ووی داو، یاخود ه شتاک وویند داو و ل داها توودا وود دات، یانیش ل توانا ماندا ی باسی شتانی بکین کام ه ر بوونیان نیی ل جیهانی استیدا.

ٿا و ٿا ٿا نی زمان ب کخستنی هزی مری ٿ و ب تایب تیش بستی پیو ندی نوان مری ٿ کان ب تگ یشتی هزی ی کتری، کچی ه ندک جار تووشی ک شای ل کت ٿا گ یشتن د بین ب هی بوونی چ ند ها زمانی جیاواز، ٿا و ش حاشا ه ٿا گری کام زمان ه رد م ل گ ٿا اندای و ب پی کات زمان کان د مرن، ن ٿا ن د بند و و ت نا ن زمانی نو چا و ب دنیا ه د ه ٿنن. ئم کارل کام زمان وانی سرووشتیان نا بند هی ب ی کگ یانندی ژمار ی کی ب رچاوی دانیشتیانی زوی.

ل سالی ۱۸۸۷ پزیشک کی جوی پ ٿا ندی ب ناوی 'لودفیک لایز' زام نه ف' ه ستا ب دانانی زمان کی د ستردی مری ٿ ب ناوی 'ئسپرا نٽا' و داه ٿا ن کای ل دوو تووی کت بک ب ناوی unua libro ب کوردی واتا 'یک کامین کت ب' ب او کرد و، نووسر ل س ر

کتب‌ب‌ک ناوی خ‌ی ل ژر نازناوی 'دکت‌ر ئ‌سپ‌رانت‌' داتاشی، ج‌گ‌ی س‌رنج‌دان‌ ک‌ وش‌ی 'ئ‌سپ‌رانت‌' ب‌ واتای 'ه‌یواخواز' یان 'ه‌یوادار' د‌ت. زامن‌ف چ‌ند ه‌کار‌کی ه‌بوو ب‌ درووستکردنی ئ‌و زمان‌، ئامانجی س‌ر‌کی ئ‌و بریتی‌بوو ب‌ ناشتی گ‌ردوونی.

دکت‌ر زامن‌ف پ‌ی‌وابوو ی‌ک‌ک ل ه‌کار‌کانی ن‌بوونی ناشتی ل‌ ن‌وان ن‌ت‌و‌ ج‌یا‌وا‌ز‌کان‌دا بریتی‌ی‌ ل ن‌بوونی زمان‌کی هاوب‌ش، یاخود ل‌ ی‌ک‌تر ت‌ن‌گ‌یشتن؛ ک‌ر‌ست‌ی‌کی س‌ر‌کی ل‌ پ‌ی‌بردن ب‌ ه‌زری ی‌ک‌تر و ئ‌و‌ی ل‌ ناو ک‌ل‌س‌رمان‌دا ها‌ت‌و‌چ‌ی‌تی، زمان‌.

زامن‌ف ویستی زمان‌ک بونیادبن‌ت ک‌ ئاسان ب‌ت و مر‌ف ب‌ خ‌رای‌ی و ب‌ ک‌ش‌ی ب‌ر‌چ‌ا‌وی زمان‌وانی ف‌ریب‌ت. چونک‌ ب‌ ئ‌و‌ی ناشتی ب‌رق‌ر‌ار‌ب‌ک‌یت ل‌ ن‌وان ئ‌و ژمار‌ ز‌ر‌ی مر‌ف، پ‌ویست‌ د‌نیاب‌یت ک‌ زمان‌ک‌ د‌گات ب‌ ز‌ر‌ترین ک‌س ل‌ چینی ج‌یا‌وا‌ز ل‌ ت‌وا‌وی ج‌هان.

زمانی ئ‌سپ‌رانت‌ ه‌ند‌ک‌جار پ‌شی د‌گوتر‌ت auxiliary language وات‌ زمانی یارید‌د‌ر، چونک‌ زمانی ئ‌سپ‌رانت‌ ج‌یا ب‌ م‌ب‌ستی ناشتی، زمان‌کی گ‌ل‌ سوود‌ب‌خشیش ب‌ ئابووری، ب‌او‌کردن‌و‌ی زانیاری، و ل‌کت‌گ‌یشتنی ن‌وان تاک‌ ج‌یا‌وا‌ز‌کان. زامن‌ف ل‌ 'ی‌ک‌مین ک‌ت‌ب‌' ک‌یدا س‌ ئامانجی س‌ر‌کی ب‌ زمانی ئ‌سپ‌رانت‌ نووسی‌وو، ب‌م‌ام د‌واتر ب‌ ح‌وت خ‌ا در‌ژد‌کرد‌ت‌و‌ ل‌ل‌ای‌ن بزووتن‌و‌ی ئ‌سپ‌رانت‌ ل‌ مانف‌ست‌ی پ‌راگی ئ‌سپ‌رانت‌. ب‌ه‌رحا، س‌ نیاز‌ک‌ی زامن‌ف ب‌ زمان‌ک‌ی بریتی‌بوون ل‌:

۱. ئاسان‌کردنی ف‌ربوونی زمان ب‌ ا‌د‌ی‌ک‌ ک‌ ف‌رخ‌وا‌ز ب‌ی و‌کو یاری‌کی ب‌ ماندووبوون ب‌ت.

۲. پ‌دانی توانای ب‌ژداری‌پ‌کردنی زانیاری ف‌رخ‌وا‌ز ل‌گ‌‌ تاک‌ی ه‌ر ن‌ت‌و‌ی‌ک؛ ب‌گو‌دان‌ ئ‌و‌ی زمان‌ک‌ ل‌س‌ر ئاستی گ‌ردوونی پ‌سند ک‌راوب‌ت. ب‌ واتای‌کی د‌یک‌، ئ‌سپ‌رانت‌ ئامراز‌کی ئ‌ا‌و‌گ‌‌ی د‌و‌انی ج‌هان‌یی.

۳. د‌زین‌و‌ و خ‌را ت‌کردن‌و‌ی ئ‌و ک‌م‌ترخ‌م‌یی سرووشتیان‌ی مر‌ف‌ای‌تی. و‌ ب‌کار‌ه‌نان‌ی زمان‌ک‌ ب‌ش‌و‌ی‌کی ب‌رف‌را‌وان و‌کو زمان‌کی زیندوو.

م‌ب‌ست ل‌ خو‌قاندنی ئ‌سپ‌رانت‌ ج‌گ‌ ل‌ق‌کردن ن‌بوو ب‌ زمان‌کانی د‌یک‌، ب‌م‌کو م‌ب‌ستی س‌ر‌کی زامن‌ف و‌ابوو ک‌ زمان‌ک‌ی ب‌ب‌ت‌ زمانی د‌وو‌می ه‌ر تاک‌کی س‌ر‌ و‌وی ز‌وی، چونک‌ پ‌ی‌وابوو ک‌

زېږېدلي كېشې كاني مړې شايې تي چارې سېر دېكات، له گېروگرفتې
گورې كاني مړې شايې تپېدو، كېشې ښې گزېرې رستي و نه تېوې يې وېك
نمونه، بې كېشې خوددې كاني، بې وښې بېوا بېخې نه بوون له فېربووني
زمانې دووېم. زمانې كې زامنې ف بې بېاو كړدنې وې زانست و مې عريف
و ئاسا نكاري ئا بووريش گرنگې.

له ساې ۱۹۹۶ له شاري پېاگي كې ماري چيک، ښې شنووسي مانيفېسټې
بزووتنې وې ئېسپېرانتې خرايې وو، كې خې له حېوت بندې ماي سېر كې
دې بينيې وې، بندې ماكان بریتيېوون له خاېا نه:

۱. ديموكراسيې: له م خاې ښې بزووتنې وې كې پېداگري له سېر ئېوې كړد كې
نايې كسانې بووني زمان كې مې نيكاسيې نه كې نايې كسان بېرھېم دې هېښت له
هېموو ئاستې كاني، تېنانت له سېر ئاستې نه وودې وې تيش. بېيې ئېمان
خېيان بې بزوتنې وې يېك ناوړې ند كړد كې گرنگي بې ديموكراتيز كړدنې
پېيوې ندي دې دن.

۲. پېروېردې جيهانې: له م خاې ښې ايانگې ياند كې زمانې هېر نه ژادېك
بېندې بې كلټور و لايې نه كاني ديكې وېك جېوگرافي و امياري و،
هتد. بېيې بزووتنې وې ئېسپېرانتې خې بې بېستنې وې نه ژاد و
ئيتنيكې ديارېكراوې وې بېبېري كړد و ئاستې جيهانېنيان بې
نه وودې وې تېوون ئاساند.

۳. پېداگگي چالاك: بزووتنې وې كې پېي وايې كې تېنها ژمارې يې كېم
له فېرخوازاني زمانې دووېم دې توانې بگې نه ئاستې كې باېا، بېم
خوېندنې ئېسپېرانتې ئاسانې كې هېموو كېسېك دې توانېت له ماوې يې كې
كېمدا دې سېماتي زمانې واني زاېېت بېسېر زمانې كې، بېيېش
بزووتنې وې كې پېداگريو كې زمانې ئېسپېرانتې كارايې بې
بېرېوې شېردنې توانې پېروېردېي فېرخوازاني زمانې دووېم.

۴. مېتالينگوايېزم (فېر زمانخوازي): زېرينې قسې كېراني زمانې
ئېسپېرانتې خاوېني دوو زمان يان زياترن، بېمېش ئېسپېرانتې بې
نزيكېي تاك كې مې جيهانې كې تاكې كاني هېگري زياد له زمانېك
بن و فېر زمانخوازين. بزووتنې وې كې پېي وايې پېويستې قسې كېراني هېر
زمانېك هېلي ئېويان بې بېخسېندرې كې فېري زمانې دووېم بېن
تاوېكو ئاستې كې ئا وگېي گفټوگېي باېا.

۵. مافې زمانې وانيې كاني: بزووتنې وې زمانې ئېسپېرانتې پېداگري له
پاراستنې هېر زمانېك، چ قسې كېراني زېر بن ياخود كېم، چ زمانې
فېرمي بن ياخود بې پېچې وانيې وې. ئامانجيان بریتيې له پاراستنې
مافي زمانې واني زمانې كاني و دژي پېشېلكاري نه ژادين دژي زمانې كې
دياريكراو.

۱. هم‌زمانی زمانه‌وانی: ئیدانیه‌ی هم‌موو سیاست‌تکی له‌ناوبردنی زمانه‌کی دیاریکراویان کرد، چونکه ئه‌مان لایان وایه‌ پاراستنی هم‌زمانی زمان ده‌وهم‌ندکردنی فهره‌نگی مره‌قایه‌تی و جیهانییه‌. به‌یه‌ لایان وایه‌ که هم‌موو زمانه‌ک ده‌به‌ت جه‌نگیه‌ی سه‌ز، داکه‌کی و پشتگیریکردن به‌ت.

١. زگارکردنی مـرځ؛ نـسپـهـرانتیستـهـکان لـه ما نـفـهـستـه یـهـکه یـانـدا پـه یـان وـابـو که زماـن پـارـد که کـه لـه نـهـوان نـازاد کـردن و بـه دـیـلـگـرتـنـی بـه کارهـنـه رانـیـدا، بـه نـمـوونـه کـا تـکه تـه بـه زماـنـه کی دـیـار یـکـرا و قـسـه دکه یـت هـه زکی زـرت پـد بـه خـشـت لـه پـه یو نـد یـکـردن بـه تـاک کـا نـی تـری نا و که مـه گاکـه، بـه مـام لـه هـه مـان کـا تـتـدا و که زینـدا نـی کـردن که وایـه نـه و دـه مـه قـسـه که رـی زماـن که د یـه و ت کار لـه که گـه قـسـه که رـی زماـن کی دیکـه دا بـکـات؛ که مـه نـی کـا سـیـه پـه کـید که و ت.

ٻـيـ ئيسپيرانتيسٽـ کان خـيان ٻـ زگارڪـ ران لـ قـم دـدـن،
 زمانـ کـيان ٻـ شـوـيـڪـ ديزاينڪراوـ کـ ٻـ ربـستـ کـانـي پـيوـنـدي
 نـهـتـ، گيشـ دابوڪتـ لـ کلتوريـ ناوچـيـڪـي دياريكراوـ ٻـم
 نـبـتـ ٻـنـدي نـژادـکـ، ٻـم شـوازـ مـڙـڦـايـتي چترـوابـستـي
 سنوورـ دياريكراوـ زمانـيـ کان ناـبـتـ.

لل مانيفلستككدا بل چاي ديار ك نسلپرانت ثايديللژيايكل
نييل زمانكل وكو زاركي پيرز بسملننت، وكو ماني جرج
ئلروول نييل، زماني Newspeak تاكل زمان و كرستلي لكخستني هزي
ئلسيانيا بت و بل سوودي لايئل كي دياريكراو بلكل بخرت. زمانكلي
زامنهف دلر-ثايديللژيايل، ول زمانكل پلويسي بلول نييل
خزمتيبكرت و پيرزل بكرت، بللكو بل پچوانولويل زمانكل بل
خرم تكردني مرقلالتييل و هولولكل بل زگاركدني هلم
سليپيلنسلكان لل و تلنگلزانلي لل سلر هل سارلي زولي
درووستيا نكردوو.

زمانی ئێسپێرانتە بە سەرکەوتووترین زمانی دروستکراو داد نرێت، زمانەکە دوو ملیۆن قسەکەری هەیە، لێگە هەزار بە دوو هەزار کەسەکە زمانەکە ئاخفتنی سەنیا، واتە لێ منداڵییەوە وێکو زمانی سەرکەو فەریبوون. لێ لایەن نەتەوێکیگرتوو کەنیش و ئێسپێرانتە یەکەکە لێ زمانە فەرمییەکان لێ پێمان سەرووشتییەکانی تر و.

زمانی ئێسپێرانتە بە ئادەیکێ تەشەنەیی سەند، کە ئێستا ئێسپێرانتیستەکان خاوەنی جێر کلتورێکی جیهانین، خاوەنی وێژەیی سەن. چەندان پێتووک و پێمان هەیە لێ سەرەتاو بە زمانەکە نووسراون، زمانەکە دەتوانرێت هەنراو و پێمان و شانەگەیی

پښتو ورسره. زمانه كې گرانې پدې وترلې. واته زمانه كې له ناستې زمانه سروشتيې كنده، تنهها نه و نه بې زمانه كې زړه ناسانه بې فربوون، وې سووډي گڼلې زياتر بې گڼيشتن بې خوښۍ مړه فگه رايې گڼدوونې.

بې داخو و نه و خاڼه نې ئسپهرانته و كو نه وې زامنه ف و بزووتنه و كې له سهرته تې درووستبوونې زمانه كې و هيوايان بې دخواست نه هاتې بې تنه واوې. و نه، هشتاكې ساڼه كې نفرانسي ئسپهرانته د بسترته و تاكي زياترېش ه وې فربوونې د دن، جا تنهها له بېر نه وې حزيان له فربوونې زمانه كې نو و سرنج اكه شه، ياخود ه گري ناشتې و له كته گڼيشتنې گڼدوونې.